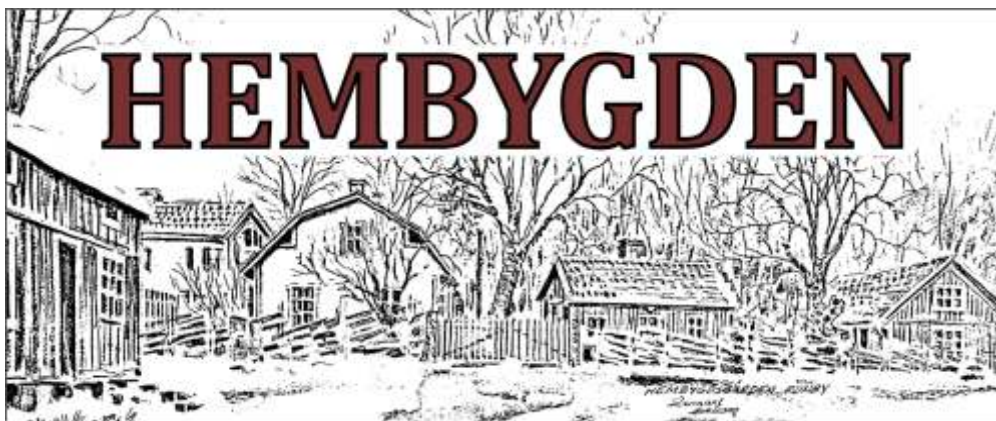

HEMBYGDEN

Medlemstidning för Upplands Väsby Hembygdsförening
Nr 2 · Maj 2020. Årgång 49.

Innehållsförteckning

Ordföranden har ordet	3
Föreningens aktiviteter	4
Vårt lands nationaldag	5
Vintern som var vår	6
Fritillaria meleagris	7
Varför heter det så?	8
En köksväxt – den goda, knöliga jordärtskockan	10
Fornlämningarnas och fornlämningsinven- teringarnas historia	12
Om Väsby Konsthall och dess vänner	16
Sevärt i Väsby	20
Väsby's byggnadsminnen	20
Väsby då och nu	22
I Bakspeglarna	27
I Uppland med Olof Thunman	28
Mer om kubb	31
Titta, en Ornäsbjörk!	32
Min antika kokbok	33
Ut i skogen med allemansrätten	34
Korsord 2 - 2020	37

Omslagsbilden på föregående sida: Två svanar simmar lugnt i vattnet utanför Roparudden i den västra delen av Harvaviken. Foto: Bo Lindman.

Nästa nummer av Hembygden planeras att komma ut i vecka 35. Manusstopp inför det numret är den 1 juli 2020. Välkomna med bidrag, som skickas till Hembygden, Box 40, 194 21 Upplands Väsby eller via e-post till info.uvhbf@gmail.com.

För innehållet i artiklarna svarar respektive författare.

Ansvarig utgivare: Klas Lundkvist

Redaktionsgrupp: Inga Lisa Gustafsson, Gunilla Ahlberg, Margareta Norén, Leif Welander, Klas Lundkvist och Bo Lindman

Layout: Bo Lindman, BL Informationsutveckling

Tryck: Trycksmedjan AB. Tryckt med miljövänliga färg- och pappersval i 600 ex.

Ordföranden har ordet

Först ett stort tack till alla som kom på mitt föredrag 23 februari på temat "Nedslag i Svensk industrihistoria". Givande kommentarer och synpunkter från er som var med.

Med den svåra coronavirus-situationen ställde vi in vårt årsmöte, precis som de flesta hembygdsföreningar gjort. Förhoppningsvis kan vi ha det i höst och låta kallelse gå ut med nästa nummer av Hembygden (nummer 3 som kommer ut i slutet av augusti).

Även Länsårs mötet 25 mars ställdes in. Riksstämman kommer att genomföras i bantad form lördag 23 maj via digital teknik.

Vi ställer in alla våra publika aktiviteter under april, maj, juni och juli. Vad gäller Nationaldagen så blir det inget firande den 6 juni. Omröstningen om Årets Väsbybo kommer att genomföras under hösten.

Klas Lundkvist

1 april 2020

Fotograf: Elsa Anagnrius

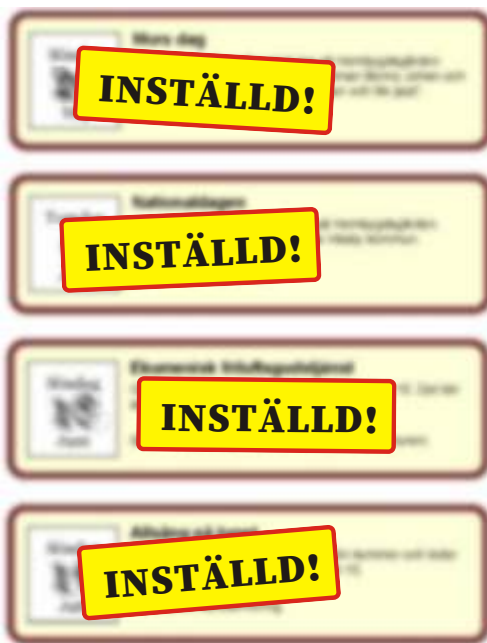
Eddaparken

I Eddaparken har upprepningar gjorts. Man har börjat sätta upp en ny typ av staket i den nedre delen. Stadsträdgårdsmästare Nils Odén har formgivit staketet med inspiration från bronsåldern. Det skall få ett lite annorlunda utseende. Foto: Bo Lindman

Föreningens aktiviteter

Här presenteras de aktiviteter som planerats under den aktuella perioden.

I den rådande corona-epidemin är alla föreningens **aktiviteter inställda till och med juli månad 2020. Håll utkik efter mer information** på vår anslagstavla och vår hemsida www.hembygd.se/upplands-vasby

Söndag
16
Augusti

Hembygdsgårdens dag

Under denna dag öppnar vi portarna till våra hus. Kom hit och se våra samlingar kl 13-15.

Vi har den här dagen även musikunderhållning och kaffeservering.

Vårt lands nationaldag

Detta år är firandet av Nationaldagen den 6 juni inställt här i Upplands Väsby. I den rådande pandemin har detta firande också ställts in på många andra platser runt om i Sverige. Vi har fått gott om tid att fundera över hur vi fått vår nationaldag.

Sveriges nationaldag

Vägen fram till vår nuvarande nationaldag har varit ganska snirklig. Det var faktiskt Artur Hazelius, som hade fått en viss inspiration från firande i Norge och Danmark. 1893 anordnade han en vårfest på Skansen, och den tillställningen avslutades med en högtidsdag för "firande av våra historiska minnen" den 6 juni. Han hade valt "Gustafsdagen, hvilken där firats och hädanefter kommer att firas såsom svensk nationaldag". Han bestämde sig för just denna dag till minne av två händelser som skett den 6 juni. Den ena var att Gustav Vasa valdes till svensk kung 1523 och den andra att man instiftade 1809 års regeringsform just detta datum.

Från denna högtidsdag var den 6 juni en inofficiell nationaldag fram till 1916. Då instiftades den som "Svenska flaggans dag". I vår generation är det säkert många av oss som deltagit i högtidligheterna på Stockholms stadion. Under dessa dagar delade kungen ut flaggor till olika organisationer. Flaggorna som landets signum har man ju behållit hela tiden.

Det dröjde till 1983 innan 6 juni officiellt blev Sveriges nationaldag. Vår nationaldag kunde infalla på vilken vardag (arbetsdag) som helst. Den 6 juni blev helgdag först 2005, och då tog man i stället bort annandag pingst som helgdag.

Nästa år hoppas vi att allt är normalt igen och att Nationaldagen åter kan firas på Hembygdsgården i Upplands Väsby. Det brukar vara fullt med glada människor och fina uppträdanden. Denna dag är flaggan i topp, vi sjunger nationalsången och de aktiva medarbetarna i Hembygdsföreningen gör en stor insats under firandet.

Bo Lindman

Vintern som var vår

Onekligen har vintern 2019-2020 varit exceptionell. Den har varit mycket varmare än vanligt. Väderleksprognoserna har oftast visat att snöfallen hamnat på andra håll i landet. Snön har mestadels lyckats undvika våra trakter. Och inte har det varit så kallt heller.

När jag skriver dessa rader är det skottdagen den 29 februari 2020. Under denna vintersäsong har det tidigare kommit några snöflingor, som snabbt smält bort. Mest har vi haft barmark och regn. Temperaturen har för det mesta varit på plusidan. Ibland har vädret i våra trakter påmint om vår eller sommar. Det har varit ovanligt varmt samtidigt som det kommit kalla vindar. Men under den senaste veckan har vi fått ett litet skikt med snö, som legat kvar i flera dagar. Nu är regnet åter på väg.

SMHI rapporterade att förra vintern blev mildare än normalt, och att man då fick flera stormar i Sverige. Då fick vi ett nytt värmererekord för februari. Årets vinterperiod har åter igen bjudit på många rekord. December blev regnig, januari rekordmild och i februari fick vi regnrekord. Hela denna vinter har det varit varmare än normalt. Enligt de meteorologiska reglerna kom våren den 15 februari till södra Svealand. Fettisdagen var i år den 25 februari, och på den morgonen kom det snö även här i Upplands Väsby.

Jag har hört att folk sett blåsippor i Eddaparken. Med egna ögon har jag sett två japanska körsbärsträd som blommar. Tiden är verkligen ur led. Undrar hur växterna klarar av köldknäppen och snön som kommit. Vi har nu en unik period, eftersom ett stort område i söder faktiskt gått direkt från höst till vår. Några påstår att efter en sådan här varm vinter väntar en tuff sommar. Vi får väl se ...

Bo Lindman

Fritillaria meleagris

Kungsängsliljan. Foto: CCO

Upplands landskapsblomma är kungsängsliljan, fritillaria meleagris. Den är härdig i stora delar av Sverige och det är konstigt att man inte ser den oftare, eftersom man kan läsa sig till att den växer vilt, inte bara odlad.

Här i trakten vet jag ingenstans där den växer särskilt vilt och knappast någonstans där den växer odlad heller. Men om man går över gatan nedanför Messingehuset och ställer siktet på Bankes bro, så finns det några plantor av kungsängslilja vid staketet mot busshållplatserna. Blomningstiden är svår att förutspå, men i mitten eller mot slutet av maj bör den ha inträffat.

Växten upptäcktes 1742 vid Kungsängen i Uppsala av baron Sten Carl Bielke, som färdades förbi där och tog med sig några plantor till professor Linnaeus i Uppsala. Denne konstaterade att plantan var en ny art för Sverige och gav den dess latinska namn. På svenska fick den heta ”kungs-

ängslilja” efter fyndplatsen. Blommorna är dels rödlila-rutiga, dels vita. Om detta finns en sägen: kungsängsliljorna växte upp på Fyrisvallarnas slagfält efter den våldsamma striden mellan Erik Segersäll och Styrbjörn Starke. För varje stupad dansk kom en rödlila och för varje svensk en vit blomma. Svenskarna var överlägsna i denna drabbning, därför är de vita blommorna färre.

Att kungsängsliljan ändå inte har fått någon större uppmärksamhet mellan Erik Segersäll och Carl von Linné – d.v.s. den fanns enligt listor i Olof Rudbeck den äldres örtagård på 1600-talet, men det är allt – är kanske litet egendomligt och har ingen förklaring. Hur det i naturen kan uppstå rutiga blommor medan andra av samma sort är enfärgat vita är också svår-förklarligt. Vackra och märkliga är de i alla fall.

Inga Lisa Gustafsson

Varför heter det så?

Visst har Hembygden under årens lopp innehållit artiklar om de flesta vägnamnen i Väsby, men det går ju att göra variationer på de flesta tema. Några kommer nu att handla om personer, som verkat här.

En liten gata i centrum går i vinkel mellan Centralvägen och Genvägen och heter **Nils Åhlins väg**. På en lantmäterikarta från 1920 står hans namn. Han var lantmätare och samarbetade med Anton Tamm i fråga om utarbetande av stadsplan för den växande Väsby Villastad. Till stor del blev planen förverkligad. Åhlins karta visar vilka tomter som var bebyggda 1910.

Anton Tamm kom från Skultuna. Han köpte egendomen Stora Vilunda och 1903 startade han Väsby verkstäder. Han blev samtidigt vd i AB Optimus i Stockholm. 1909 flyttade Optimus sin verksamhet till Väsby. För bygget av industrilokaler och bostäder byggdes en linbana, som transporterade grus från Vilundas åsar. **Anton Tamms väg** går runt Optimus arbetsområde.

Inte så långt från Nils Åhlins väg ligger huset Stora Vilunda, som skall ha byggts år 1784. Exteriören har på senare år blivit lite förändrad. Söder om huset går **Sven**

Lidmans allé. Sven Lidman, den framstående författaren och frikyrkopastorn, köpte fastigheten 1929 och bodde där med sin familj till 1941. Under åren 1934-38 satt han i Hammarby kommunalfullmäktige.

Går vi nu Centralvägen västerut kommer vi till Kulturhuset, bakom vilket **Elis park** ligger. Den fick sitt namn 1994 efter en motion av vpk. Elis Eriksson var en vältalig och stridbar politiker på 1920-talet. Han var bl.a. ordförande i arbetarekommunen och vänstersocialisternas förste ordförande i Väsby. Han var även aktiv i kulturlivet och agerade i Scensällskapet Ridån.

Nuvarande Kulturhuset byggdes 1962, inte som Folkets hus utan som Medborgarhus. Namnändringen krävdes av Optimus och Svenska Metallverken. De ställde upp med pengar under förutsättning att man gjorde namnändringen. Väsby's första Folkets hus byggdes 1909 och låg i backen vid nuvarande **Kullavägen**. Huset revs 1970.

Väster om järnvägsstationen låg tidigare en röd byggnad. Den var bostad åt stationsföreståndaren vid järnvägen. En av de stinsar, som arbetat längst i Väsby

(1922-37), var Oskar Bill. Efter honom har vägen **Bills backe** fått sitt namn.

Går man Bills backe uppför och Hagvägen åt vänster kommer man till Hembygdsgården. Framför den går **Pukslagargatan**, som fått sitt namn efter Anton Zamore. Han föddes i Algeriet omkring 1736 och hette då Charles Antoine Francois La Fleur. Som barn rövades han bort och fördes till Frankrike. Han kom till Sverige under 1750-talet och var först kammartjänare hos hertig Karl av Södermanland, sedermera Karl VIII. Det var då hans namn ändrades till Anton Zamore.

Hur många år han var anställd vid hovet vet man inte. I 1785 års generalmönsterrolla för regementsstaben finns dock följande anteckning:

”Regementspukslagarindelningen.
Regementspukslagare Anton Zamore,
fullmakt den 28 juli 1784”.

Som pukslagare hade Zamore rätt till ett löneboställe. Regementsmusikerns löne-

förmåner jämställdes med regementspastorns och Zamore fick därför överta dennes boställe i Runby, d.v.s. nuvarande Hembygdsgården. Han omtalas som en gladlynt, vänlig man och när han efter 29 år i Runby avled den 15 oktober 1814, antecknades i Eds dödsbok ”död av ålderdom, en rättsinnig man”.

Strax söder om gården finns en trädbeväxt kulle, **Zamores kulle**. Enligt folktraditionen satt Zamore här emellanåt, spelade på något instrument och tänkte på sina hemtrakter.

Inga Engdahl (repris)

Källor

Hugo Sabel: Bore ser med frostig nuna

Sixten Berg, Sven Bodin: Här i Väsby just ingenting sker

Alf Nordström, Johan Curman: En bok om Väsby

Sixten Berg: Socialdemokratin i Upplands Väsby, en krönika om åren 1909-1979

När du fått ny adress
är det väldigt viktigt att

lämna adressändringen

till oss i Hembygdsföreningen.
På det sättet får du alla nummer
av vårt medlemsblad.

En köksväxt – den goda, knöliga jordärtskockan

Stekta jordärtskockor med persilja

Jordärtskockor förvällas och skalas, sedan doppas de uti sönderklappade ägg och wältras uti hwetemjöl, då hafwer man smält smör tillreds uti pannkaks-pannan och lägger dem däruti, samt låter dem blifwa gulbruna, sedan tagas de upp, och då lägges persilja, hwarifrån de grofwa stjelkarna äro plockade, i pannan igen. Låt henne stekas till dess hon något styfnar. Ärtskockorna läggas på fatet och garneras med persiljan. Detta smakar bäst när det är varmt.

*Ur "Hjelpreda i Hushållningen För unga Fruntimer"
av Cajsa Warg*

I årets första nummer av Hembygden kunde man läsa om några av våra tidigaste kokboks-författarinnor, däribland förstås Cajsa Warg (1703 – 1769), den kanske mest namnkunniga av dem och dessutom med Väsby- eller snarare Eds-anknytning! Ovanstående recept kommer från just hennes kokbok ”Hjelpreda i Hushållningen För unga Fruntimer”, utgiven år 1755.

När Cajsa Warg lagade jordärtskockor på 1750-talet hade sådana odlats i Sverige i ungefär hundra år. Ursprunget för växten är Klippiga bergen i Nordamerika, där den fortfarande växer vilt och tidigare

odlades av urfolken. Till Europa kom den någon gång i slutet av 1500-talet. Det var alltså en av de växter som kom till Europa i och med Columbus upptäckt av Amerika. Andra växter från ”nya världen” var ju potatisen och tomaten.

Jordärtskockan blev mycket uppskattad, särskilt populär var den i Frankrike. Den prisades av dåtidens svenska botaniker, men förlorade så småningom mark till potatisen, vilket troligen hängde samman med att potatisen gav högre avkastning och gick mycket bättre att lagra. Ett uppsving fick den i mitten av 1800-talet igen,

då potatisodlingarna drabbades av potatisbladmögelsjuka.

Jordärtskocken är en ståtlig växt, lättodlad och släkt med solrosen. Den kan bli upp till fyra meter hög och blommorna är stora och gula. Dock blommar den sent och ibland inte alls, då den vill ha mörka nätter och inte gillar våra ljusa sommar- nätter! De knöliga skockorna bildas på underjordiska utlöpare. De är rika på kalcium, kalium och järn. De innehåller också ett svårsmält ämne, en kolhydrat, som heter inulin. Rostas växtdelar som innehåller inulin (gäller t ex växter som cikoria och maskrosor) får de en kaffeliknande smak och har därför använts som kaffesurrogat i kristider.

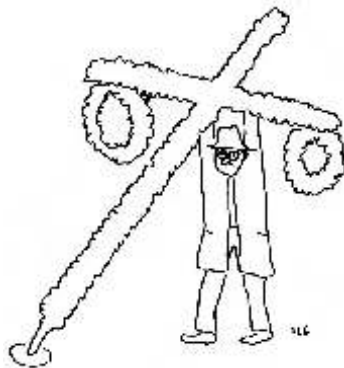
Försök har gjorts att odla jordärtskockor i industriellt syfte, bl a för framställning av

alkohol och metanol. Den rika grön- massan gör att den kan användas till bio- bränsleproduktion. Men – främst är jord- ärtskocken att betrakta som livsmedel, som en delikatess! Den passar bra i sop- por och gratänger och som smaksättare i potatismos. Den kan skivas och rostas med citron, salt och peppar. Ja, det finns gott om bra recept – om man nu inte vill prova det från Cajsa Wargs kokbok, förstås!

Margareta Norén

Källa: Kulturarvsväxter för framtidens mångfald. Köksväxter i Nationella genban- ken. 2018

Karlssons funderingar

Jag har en majstång på lut.

Magda Julin på isen i Antwerpen 1920.

Foto: CC0

Sommar-OS med is

För 100 år sedan höll man sommar-OS. Tävlingarna 1920 gick i Antwerpen, och märkligt nog hade man med några vinteridrotter.

Svenskan Magda Julin vann guld i konståkning, trots att hon var gravid i fjärde månaden. Under detta märkliga sommar-OS fanns även ishockey med.

Bo Lindman

Fornlämningarnas och fornlämningsinventeringarnas historia

Intresset för forntiden och arkeologin växte fram redan på 1600-talet. 1630 utsågs Johannes Bureus till riksantikvarie. Ämbetet som riksantikvarie inrättades av Gustav II Adolf 20 maj 1630. **Johannes Bureus** (1568-1652), en av 1600-talets mest framstående runforskare m m, hade varit kungens privatlärare och hade väckt intresset för fornminnen, eller ”antiquiteter”, hos sin elev.

Tillsammans med en präst **Martin Laurentii Aschaneus** (kyrkoherde i Fresta och Hammarby) och en ung juriststudent, senare riksantikvarie **Johan Henriksson Axehjelm** reste Johannes Bureus runt i landet och ritade av runstenar, samlade mynt och gamla krönikor, lagböcker, brev och handskrifter. Under ledning av Bureus lade dessa ”rikskanslens antiquarij” grunden till 1600-talets forskning kring fornminnen – och i förlängningen till våra dagars kulturmiljövård.

Prästerna och lantmätarna hade viktiga roller. Prästerna var dock lite kluvna att dokumentera de katolska och förkristna lämningarna. Lantmätarna hade upptecknandet av fornlämningar i sina instruktioner. Grundaren av Lantmäteriet 1628 var Andreas Bureus, kusin till Johannes Bureus.

1666 fick vi landets första ”kulturmiljölag” *Placat och påbudh om gamle monumenter och antiquiteter*, på initiativ av rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie och riksantikvarien Johan Hadorph. Sveriges första ansats till fornminneslag och den äldsta fornminnesförordningen i Europa med undantag av några författningar i Vatikanstaten.

I samband med *Placatet* instiftade rikskanslern Magnus Gabriel de la Gardie år 1666 **Antikvitetskollegium** i Uppsala som skulle

lyfta fram ”*vår svenske och göte nations gamla och märkelige bedrifter och åminnelse tecken ifrån deras föråldrande och mörker åter uti ljuset draga*”. Ombildades 1692 till ett Antikvitetsarkiv och blev en avdelning av det kungliga kansliet.

1666-93 genomfördes den första mer systematiska inventeringen ”*Rannsakingar efter antikviteter*”. Allt detta som en del av stormaktstidens ambitioner. Vid stormaktstidens slut avtog intresset för fornminnen och fornminnesvård.

1753 grundas Kongl. Svenska Witterhets Akademien. Gustav III ombildade akademien 1786: *Kungl. Witterhets Historie och Antikvitets Akademien*. Riksantikvarien blev akademiens sekreterare. Studiet av antikviteter överskuggades av det under 1700-talet av intresset för naturvetenskapen. 1805 uppmärksammades behovet att bevara fornlämningarna vid de omfattande skiftena. Fornminnesförordningen från 1867 slog fast skyddet av fornlämningar men var för svag att möta tidens förändringar med urbanisering och järnvägsbyggande.

Witterhetsakademien blir 1826 högsta statliga myndighet för tillsynen av landets fornlämningar och riksantikvarien verkställande ämbetsman. Ett organiserat inventeringsarbete inleddes och flera viktiga arkeologiska undersökningar av bland annat Birka och Visby genomfördes.

1867 kom en ny starkare fornminnesförordning som nu bland annat slog fast att ingrepp på alla typer av fasta fornlämningar var straffbara. Även skyddet för kyrkorna förstärktes. Förordningen upprättade en mer fullständig lista över olika lagskyddade fornlämningstyper och begreppet ”*fast fornlämning*” introduceras. Förutom *ålderdomskriteriet* införs nu även ett *övergivenhetskriterium*.

Arkeologin som vetenskap utvecklades starkt under 1800-talet. De ledande riksantikvarierna arbetar med att ordna och framför allt systematisera samlingarna typologisk. Tre-perioders-systemet stenålder – bronsålder – järnålder som utvecklats av danskarna Thomsen och Worsaae etablerades.

Årets Väsbybo

Vet du någon som gjort något extra för andra väsbybor? Känner du någon som förtjänar att uppmärksammas? Lämna gärna in förslag till kommunen. Fundera på vem som blir din kandidat till att bli Årets Väsbybo. Nomineringstiden och beslut skjuts fram till i höst.

Red.

Ny kommunantikvarie

Vi har hört att kommunen är på väg att anställa en ny kommunantikvarie. Det är glädjande att denna viktiga tjänst åter blir tillsatt – och nu på heltid.

Red.

Hur pratar bin med varandra?

Det bi som hämtar god nektar eller pollen (frömjöl) kallas för samlarbi. Efter en runda kommer hon hem till kupan med det som hon hittat. Kan hon berätta för sina kompisar var de skall hitta den goda maten?

Jodå, det kan hon göra på bins vis. Först får familjen smaka på nektarn som hon har med sig. På det sättet kan de avgöra vilken blomma hon hittat. Samlarbiet utför sedan en "vippdans" och rör sig i en figur liknande siffran åtta. På så vis beskriver hon riktningen till maten. Dansens tempo har också betydelse. Ju fortare hon dansar, desto närmre är det till platsen. Bin använder solen som riktmärke för att hitta, och de har en inbyggd kompass.

Nils Blomberg

Under andra hälften av 1800-talet och tidiga 1900-talet växer ett nytt intresse fram för våra fornlämningar, bl a så startas en rad regionala och lokala fornminnesföreningar och centralt bildas Svenska Fornminnesföreningen 1869.

Ett första mer systematiskt kartläggningsarbete av fornlämningar kommer till stånd i början av 1900-talet. Oscar Almgren bok *Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden* utvecklas till en regelrätt handbok för fornminnesinventerarna (1904, 1923 och 1934 års omarbetade upplagor). 1920- och 1930-talen präglas av utredningar och diskussioner om utvidgning av fornminnesbegreppet, t ex så ska vägar, vägmärken, broar och järnframställningsplatser klassas som fornminnen.

1923 blir Sigurd Curman riksantikvarie. Medan fornfynden samlades i Stockholm blev kulturminnesvårdens aktörer ute i landet allt fler, och verksamheten allt mer mångskiftande. Utvecklingen skapade ett behov av ett organiserat samarbete mellan Stockholm och övriga landet. Curman, skapade ett centralt chefsämbete med nya funktioner. Provinsmuseerna ute i landet förstärktes genom inrättandet av landsantikvarietjänster. Riksantikvarieämbetet blev ämbetsverk och fick sitt namn 1938. 1943 invigdes det nybyggda Historiska museet.

Det är 1937 som grunden läggs för dagens fornminnesregister. Då fattas ett beslut om en modern ekonomisk karta. Den driftige riksantikvarien Curman inser att här har kulturmiljövården en unik möjlighet att också få med fornlämningarna på den ekonomiska kartan. Ett omfattande inventeringsarbete tar vid, ett arbete som pågår i flera decennier. I den första grundläggande etappen "förstagångsinventeringen" (1938-1977) låg fokus på kanske främst gravar. Under "andragångsinventeringen" (1974-1997) vidgades kriterierna för vad som kunde vara en fornlämning och man uppmärksammar hägnader/stensträngar, odlingsytor, fossil åkermark, röjningsrösen och industriella lämningar.

Först 1942 kommer en modern Fornminneslag som gäller fram till då Kulturmiljölagen (tidigare kallad Kulturminneslagen)

1988 som samlar de olika lagstiftningarna inom kulturmiljöområdet. Begreppet kulturmiljö introduceras, fokus skiftades från den enskilda fornlämningen till kulturarvet i det större sammanhanget. Kulturmiljölagen visar också på en förändrad syn på kulturarvet och kulturmiljöns värden. Lagen inleds med orden ”Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla.” Senaste Kulturmiljölagen 2014 innebär en insnävning av fornlämningsbegreppet: nu måste en fornlämning vara från *före* 1850. Tidigare var kriteriet *varaktigt övergiven*. Nu benämns lämningar tillkomna efter 1850 som *övrig kulturhistorisk lämning*.

Fram till början av 1990-talet var registret bara tillgängligt på papper hos Riksantikvarieämbetet och Länsstyrelserna. Sedan har det successivt utvecklats digitalt fram till det som idag är FORNSÖK – <https://app.raa.se/open/fornsok/>.

Huvudsakliga källor:

Ola W Jensen: Fornlämningsbegreppets historia (RAÄ 2006), även digitalt:

www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1234557/FULLTEXT01.pdf

Gert Magnusson: Det dokumenterade landskapet i Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 58 (2009), även digitalt:

http://media.bebyggelsehistoria.org/pdf/BHT58_2009_7-22.pdf

Riksantikvarieämbetets historia:

www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/riksantikvarieambetets-historia/

Klas Lundkvist

Tiokampen 60 år

Tiokampen i Upplands Väsby är en unik verksamhet. När årets tävlingsserie är genomförd firar man 60 år. Då har föreningen genomfört 60 årliga tiokamper för flickor och pojkar i Upplands Väsby. Vi vill naturligtvis hylla föreningen Tiokampen till 60-årsjubileet. Det första tävlingsåret var 1961.

Tävlingen genomförs med olika grenar vid ett antal omgångar under hela året. Det är ungdomar i åldern 9 – 16 år som får prova på de tio grenarna. Bland dessa finns bollsport, skridsko, cykel, terränglöpning, simning och orientering, längdhopp, kula och löpning. Kunskaper premieras också vid en gren, nämligen frågesport.

Det är fantastiskt att föreningen Tiokampen i Upplands Väsby, som funnits sedan 1967, lyckas organisera den stora tävlingen varje år. Roligt att arrangemanget kan samla så många ungdomar.

Bo Lindman

Kvinnor i försvaret

Var det möjligt att ha kvinnor i försvaret? Det är väl ett ganska sent påfund ...

1975 tillsattes en utredning av saken. Den utredningen ledde till att man öppnade upp försvaret för kvinnor. Den enda möjligheten blev då att de arbetade som officerare inom flygvapnet.

Det tog 14 år till innan alla möjligheter fanns. 1989 var det år då kvinnor fick tillträde till alla yrken inom försvarsmakten.

Bo Lindman

Bygdeband

Bygdeband är nu en del av Hembygdsportalen.

Se <https://www.hembygd.se/shf/bygdeband>

Klas Lundkvist

Om Väsby Konsthall och dess vänner

Väsby Konsthalls historia startar sommaren 1995. Då tackar Ricardo Donoso ja till att hyra översta planet i Optimusfabriken, byggd 1908. Ricardo ser till att lokalerna snabbt ställs i ordning så det går att visa utställningar och att konstskolan kan starta undervisning där.

Invigningen

Väsby Konsthall invigdes andra september 1995 av kommunalrådet Vanja Edwinsson med en utställning som visade *Chile – Bildkonst idag*. Det övergripande målet för Väsby Konsthall formulerades som ”att med konsten som medel främja kontakt mellan människor med olika bakgrund”. Samma dag bildades Väsby Konsthalls Vänner – VKV – med syftet att ”stödja Väsby Konsthall i dess strävan att bedriva utställningsverksamhet och andra kulturaktiviteter”. Vänföreningens medlemmar har sedan dess varit aktiva stödpersoner i allt som rör Väsby Konsthall. Beslutet att inte ta entréavgift har oftast gällt och VKV har varit aktiva i val av utställare.

2003 ett viktigt år

Då blev VKV helt ansvariga för utställningsverksamheten. Ricardo lämnade över och blev ansvarig konsthallschef för Edsvik Konsthall. Vänföreningens styrelse fick ta över Ricardos jobb och kunde då söka ett årligt kommunalt föreningsbidrag, något som var omöjligt med en enskild näringsidkare som Ricardo. VKV kunde nu anställa en person till kontoret med tjugo timmars arbetstid i veckan.

Nu startar det som bygger Konsthallens rykte som en pålitlig arena med länets vackraste tak och spännande utställningar. Bidraget, som VKV fortfarande får, gör att Konsthallen, tack vare en kontorsanställd, kan ha öppet under vardagarna. Under

Här poserar styrelsen i Väsbys Konsthalls Vänner. Föreningen blev 2018 årets förening. Foto: Väsbys Konsthalls Vänner

öppetiderna på lördagar och söndagar arbetar aktiva vänner som värdar helt ideellt.

Ideellt arbete och medfinansiering

Alla i VKV:s styrelse arbetar ideellt och medfinansierar på så sätt verksamheten. Något som ger otroligt mycket till verksamheten. VKV planerar utställningar för ett år framåt och som presenteras i en konstfolder. Vi transporterar konstverk, tar emot paket inför salongerna, hänger utställningarna, städar, tar hand om Konsthallens lokaler, spacklar och målar väggarna.

Både per brev och digitalt gör vi utskick till föreningens medlemmar och andra intresserade: medlemsbrev, nyhetsbrev och vernissageinbjudningar. Vi gör affischer, skriver pressmeddelanden och visar Konsthallens verksamhet i olika digitala kanaler.

Genom det kommunala bidraget, medlemsavgifter, provision på såld konst, men också genom sponsorbidrag till årsfoldern, privata bidrag och ideellt arbete får vi för det mesta ekonomin att gå ihop. Varje vernissagehelg håller vi Konstifiket öppet, ett café

Bil som drivs med vatten

Att detta skulle vara möjligt verkar väldigt fantastiskt. Och tänk så miljövänlig den skulle vara.

Redan på 1700-talet tillverkade Joseph Cugnot en självgående vagn, som drevs med vatten. Man skulle kunna kalla den för en bil. Den hade en topphastighet på 4 kilometer i timmen och rymde fyra personer.

En liten nackdel hade denna bil. Den måste nämligen tankas med vatten var femtonde minut.

Bo Lindman

Porträtt

Vill du söka efter en bild av någon person?

Då kan du gå in på portrattarkiv.se

Bo Lindman

Naturskydds-föreningen firar 40 år

Föreningen gör ett viktigt arbete inom naturvård och miljövård inom Upplands Väsby kommun. Man anordnar föredrag och verksamheter i naturen.

Calmare hage bakom Löwenströmska lasaretet lyckades man få restaurerad för 30 år sedan. Mycket av florran har kommit tillbaka. Nu har Naturskydds-föreningen Väsby hand om skötseln av Calmare hage.

Den intressanta fisken asp fick en nationell Lex Väsby då den blev skyddad. I Väsbyån infördes fiskeförbud under lek och lekvandring, liksom i alla andra vattendrag.

I år firar man att föreningen varit verksam i 40 år. Man har funnits sedan den 22 maj 1979 då allt började.

Vi gratulerar givetvis Naturskyddsföreningen Väsby till deras 40-årsjubileum.

Bo Lindman

där frivilliga krafter sköter verksamheten och sponsrar med hembakta bakverk. På så sätt kan vi betala för till exempel annonser och affischer liksom olika tjänster såsom juryarbetet inför salongerna.

Separatutställningar och salonger i skön mångfald

VKV söker till publikens glädje en bred mångfald av konstnärliga uttryck och tekniker, något som visas i utställningar i treveckorsperioder. Vi har agerat i en tid då installationer blev ett mode i konstvärlden och måleriet ansågs dött. Här har vi hållit ställningarna och aldrig fallit till föga utan hävdad måleriets kvaliteter. En annan egenhet vi har är att inte tillåta digital inlämning av bidrag till salongerna. Till Väsby Konsthalls salonger måste konsten komma per post eller lämnas in personligen. Vi vet att det är ett populärt beslut, speciellt för jury som inte behöver luras när det gäller format, färg eller fotokvalitet. Förutom måleri har utställningar med skulptur, grafik, fotografi, textil, blyerts, kol, krita, datorkonst, emalj, graffiti, ikoner, affiskkonst och blandtekniker passerat revy. En Land-Art utställning med ett enormt pentagram lagt över Väsby har vi också genomfört och det kan väl räknas till installationer, så det har vi också haft!

Redan 1995 anordnades några jurybedömda salonger och 1999 den första akvarellsalongen. Varje år har vi haft en jurybedömd akvarellsalong med bidrag från hela Sverige och även från våra nordiska grannländer. Ett akvarellstipendium har instiftats som delas ut till en eller flera deltagare. Prissumman bidrar Upplands Väsby kommun och Väsbyhem med. Något vi är stolta över är att många Väsbybor ansöker till våra olika salonger, vi känner att konst och kultur har fått bra respons i Väsby. Konsthallen har haft ett antal utställningar med Väsbykonstnärer som visat måleri, grafik, foto och skulptur.

Styrelsen har också försökt hålla det internationella inslaget högt och presenterat konstnärer och utställningar från Latin-

amerika, Spanien, Italien, Holland, Rumänien, Tyskland, Norge, Litauen, Polen och England. Även från Kina, Korea, Japan och Indien. I anslutning till aktuella utställningar bjuder VKV in till olika arrangemang. Det kan vara workshops, musikframföranden, konstsamtal, föredrag om konst och konsthistoria och under de senaste åren till och med om fåglar och svampar!

Konsthallen har varit i ropet flera gånger: 1998 renoverades Liljevalchs och Väsby Konsthall tog över och genomförde Vårsalongen med glans. 1800 verk lämnades in och bedömdes och det kom mängder av besökare. Utställningen om *Albin Amelin 100 år* var ett projekt 2002. Den utställningen kurerades av Thomas Millroth i samarbete med LO, ABF och Folkets Hus och Parker. År 2013 lyckads vi få ut *Den dolda konsten* från Väsby kommuns väggar. Då visades 84 av de verk som köpts in under många år och många godbitar kunde visas upp för Konsthallsbesökarna. Allt som hänt kan inte redovisas, det har varit en tjugofemårig resa som bjudit på allt som hör livet till. Konsthallens lokaler ska snart renoveras och under renoveringen får VKV antagligen hålla till i gamla Polishuset. Där fortsätter vi med utställningsverksamheten tills vi hälsar alla välkomna tillbaka till nyrenoverade Optimusvägen 12 B.

Gunnar Berg och Anders Skarin

Ur TIDEVARVET

Nummer 24 för 1928

Här är en gammal annons för en utvecklande skola. Lägg märke till de intressanta referenspersonerna.

Vigbyholmsskolan
Internatskola för gossar och flickor

De ledande principerna för skolans arbete äro: Hänsynstagande till den enskilde elevens begåvning och arbetstakt. Stort utrymme åt praktiskt arbete. Hårdanda friluftsliv.

De studiebegåvade eleverna föras fram till student- eller realskolexamen, de praktiskt begåvade till för dem lämpliga skolor för vidare utbildning.

Till hösten mottagas ett 20-tal elever, företrädesvis under 12 år.

Åvgiften utgör 1700 kr. för barn under 12 år, 1800 kr. för barn i åldern 12—15 år.

Skolan är belägen vid Stora Värtan omkr. 2 mil norr om Stockholm.

Referenser: Dr Natansel Beskow, Djursholm, Fru Mollie Faustman, Ålsten, Arkitekt Carl Malmsten, Stockholm.

Prospekt och upplysningsat genom undertecknad (adr.: Karlbergsvägen 86, Stockholm, tel. Vasa 35 17).

PER SUNDBERG,
Vigbyholmsskolans föreståndare.

Till binas och fjärlarnas fromma

anlägger hembygdsföreningens nybildade trädgårdsgrupp en liten odling (i pallkragar) norr om den vita mangårdsbyggnaden på gården. Där sätts bl a salvia, körvel, timjan, lavendel och oregano, alltså kryddväxter och örter som bin och insekter gillar. Ett av äppelträden ympas med ett par nya sorter och en liten yta i södra delen av tomten besås med vilda ängsblommor. De numera tynande gamla humleplantorna som växer bakom mjölkammaren byts ut mot nya piggare exemplar.

Intresserade medlemmar välkomnas att delta i trädgårdsgruppens arbete!

Margareta Norén

Sevärt i Väsby

Väsby byggnadsminnen

Målet med att skydda vissa byggnader inom lagens ram är att de ska bevaras åt framtiden. Gångna tiders byggnadsskick ska inte glömmas bort. För att bli förklarad som byggnadsminne ska ett hus ha stort kulturhistoriskt värde, visa tydliga avtryck av sin tid och vara välbevarat. Det ska visa hur våra förfäder levde.

När ett hus har blivit byggnadsminnesförklarat får mycket litet ändras, vare sig i byggnaden eller i området runt om. Huset och dess omgivningar ska vara en tillgång för vårt gemensamma kulturarv.

Av det ovanstående kan man förstå att det kanske inte finns utrymme för så många byggnadsminnen i varje kommun. I Upplands Väsby finns fyra:

Sköldnora Kungsgård, byggd 1791 (tidigare byggnader har funnits på platsen sedan 1200-talet).

Eds prästgård med manbyggnad sedan 1813 (övriga hus är äldre).

Stora Väsby från 1750-talet.

Torsåkers magasin, byggt 1763, ett spannmålsmagasin avsett för folket på Torsåker.

Ta gärna en rundtur och se på byggnadsminnena i Upplands Väsby.

Inga Lisa Gustafsson

Sköldnora Kungsgård.

Foto: Bo Lindman

Eds prästgård.

Foto: Inga Lisa Gustafsson

Stora Wäsby.

Foto: Inga Lisa Gustafsson

Torsåkers magasin.

Foto: Inga Lisa Gustafsson

Väsby då och nu

I många sammanhang är det intressant att jämföra fotografier. Hur såg det ut förr i tiden? Vilka förändringar har skett?

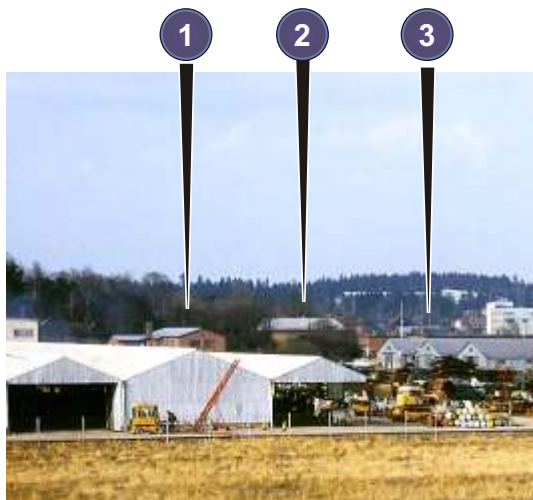
Den översta bilden är tagen 1965 av Alf Nordström nära Eds prästgård.

Vad ser vi på bilden?

Det första vi noterar är att Mälärvägsbron inte finns, den kommer till först i början 1970-talet. I förgrunden ser vi åkermark som brukades av arrendatorn Torell som bodde strax norr om Prästgården. Bakgrunden domineras av Skanskas (då Skånska Cements) anläggning med stick-spår från järnvägen längst till höger.

Till vänster, bakom Skanskas vita hallar, ser vi den byggnad (1) som i dag nyttjas av Väsby Däck. Strax till höger ser vi en av AB Vägförbättringars byggnader (2) från mitten av 1950-talet och som fortfarande står kvar. Vägförbättringars tre låga förrådsbyggnader (3) revs 2019. Bakom Vägförbättringars byggnader ser vi hela Väsby Verkstäder/Metallverkens anläggningar (4) som revs 2009.

Höger om Metallverken ser vi Optimusanläggningen (5) som står kvar i sin hel-

Utsikt 1965 från Eds prästgård. Bilden är beskuren i underkant.

Utsikt 2020 från samma ställe vid Kaplansvägen.

Fortsättning på nästa uppslag

Vi inleder här en artikelserie där vi jämför gamla Upplands Väsby-fotografier med nya.

4

5

6

Länsmuseets bildnummer: AN-11675
Creative Commons-licens CC:BY

Fotograf: Alf Nordström, 28 april 1965

Foto:Klas Lundkvist

het. Något mer åt höger ser vi Ungkarlsborg (6), arbetarbostäder för ungtkarlar.

Hur är det idag?

Jag har försök ställa mig på nästan samma ställe och ta motsvarande bild. Vi ser att det är en enorm skillnad mellan de två bilderna. I den undre bilden från nutid ser man verkligen inte så mycket av den gamla bebyggelsen.

Valet av bild

En bra källa att välja ur är Alf Nordströms fotosamling. I den finns det fotografier tagna av lands-/länsantikvarie Alf Nordström på 1960-, 1970- och 1980-talen.

Vi har till att börja med valt ut en bild tagen den 28 april 1965. Nordström tar den dagen en handfull bilder av Eds prästgård. En av bilderna är tagen från gravfältet Ed 98:1, strax sydost om Prästgården. Så vänder sig Nordström drygt 135 grader åt höger och ser i riktning nordost mot industriområdet i centrala Upplands Väsby. Det är nog prästgården som är anledningen till Nordströms besök, så bilden är att se som en extra bonus från hans besök. Veckan före har han också varit i Upplands Väsby och då besökt den blivande hembygdsgården Nedra Runby och då tagit några bilder.

Fotografens plats

Jag har försökt att så lång det går reda ut var Alf Nordström stod när han tog bilden 1965. I Länsmuseet databas står det: Utsikt över Upplands Väsby från gravfält SO om prästgården och bilden är taggade med sakorden: Vy, Bebyggelse, Fornlämning, Gravfält. Dessa noteringar bör gå tillbaka på Nordströms anteckningar. Något gravfält syns dock inte i bilden. Gravfältet är bakom fotografen.

Bilden är således tagen från norra kanten av gravfältet Ed 98:1 (a). Läget motsvaras i idag av Kaplanvägens södra sida, där den börjar från Jupitervägen. Det är idag, p g a omfattande ogenomträngliga snår, omöjligt att komma rätt i höjd. Se kartan!

(a) Riksantikvarieämbetets försök:
<https://pub.raa.se/visa/objekt/lamning/ed9512ca-3869-41d3-a081-ec496598563b>

Kommunkartan på digitala Väsbykartan utgör underlag för att visa i vilken riktning som fotografen tagit sin bild.

Väsbykartan på nätet

Då jag studerat Alf Nordströms bild från 1965 har jag haft stor glädje av Väsbykartan – kommunens digitala karta <https://vasbykartan.upplandsvasby.se/spatialmap>. Förutom vanliga kartor, detaljplaner och kommunal service så finns här under rubriken Historiska kartor och flygfoton mycket spännande (se menyn till vänster om kartan). För den aktuella bilden från 1965 har Ekonomiska kartan 1952 och flygbilderna från 1960 och 1971 varit till stor hjälp både för att tolka innehållet och reda ut exakt (så gott det går) var Alf Nordström stod 1965.

Fortsättning på nästa sida

Vem var Alf Nordström?

Alf Nordström (1914-1991) blev känd som museiman, författare och fotograf. I början av 1960-talet tillträdde Alf Nordström tjänsten som landsantikvarie och blev länets första regionala kulturmiljövårdare. 1976 övergick han till befattningen som länsantikvarie, efter att kulturmiljövården omorganiserats. Där var han kvar till sin pensionering i början av 1980-talet. Alf Nordström kom att personifiera kulturmiljövården i Stockholms län med sitt starka engagemang och genom hans försorg räddades många kulturmiljöer till eftervärlden.

Alf Nordström var en produktiv och skicklig fotograf som alltid hade kameran med sig på sina många tjänsteresor runt om i länet. Nordströms

efterlämnade bildsamling är ett viktigt källmaterial eftersom fotografierna beskriver många av de platser som med åren blivit etablerade som kulturmiljöer i länets kommuner. Fotografierna vittnar också om den stora omvälvning som länet genomgick under rekordåren då det stora bostadsbyggandet under miljonprogrammet förändrade landskapet.

En av de största enskilda bildsamlingarna på Stockholms läns museum är Alf Nordströms samling med cirka 9 000 svartvita bilder och negativ samt 15 000 färgdiabilder. Fotografierna berättar om länets kulturmiljöer under 1960-tal till tidigt 1980-tal. Samlingen är topografiskt ordnad och har digitaliserats socken efter socken. 13 654 fotografier är sökbara i databasen.

Många av fotografierna har också publicerats i böcker med anknytning till Stockholms län som Alf var författare till. För oss i Upplands Väsby känner vi Alf Nordström som författare (tillsammans med Johan Curman) av **En bok om Upplands Väsby** som kom ut 1973 och fortfarande får ses som standardverket om kommunens historia.

Texten har bearbetad utifrån Länsmuseets web (<https://stockholmslansmuseum.se/samlingar/om-samlingarna/alf-nordstrom/>). Jag har kompletterat med några rader om Upplands Väsby. För den som vill läsa mer finns det en artikel i Ledungen nr 1, 2010 där Nordströms medarbetare på 1970-talet, Carl-Henrik Ankarberg skriver om Nordström.

Klas Lundkvist

Återsök bilden i Länsmuseets fotosamlingar

Gå till: <https://samlingar.stockholmslansmuseum.se/>

Rensa sökrutan (den innehåller en slumpvald sökning till någon av länets kommuner).

Skriv AN-11675 i sökrutan och klicka på Sök. I den träff du nu får så ligger AN-11675 först.

Sökningar i allmänhet

Hur gör man för att söka vidare efter Alf Nordströms eller andra fotografier i Länsmuseets samlingar?

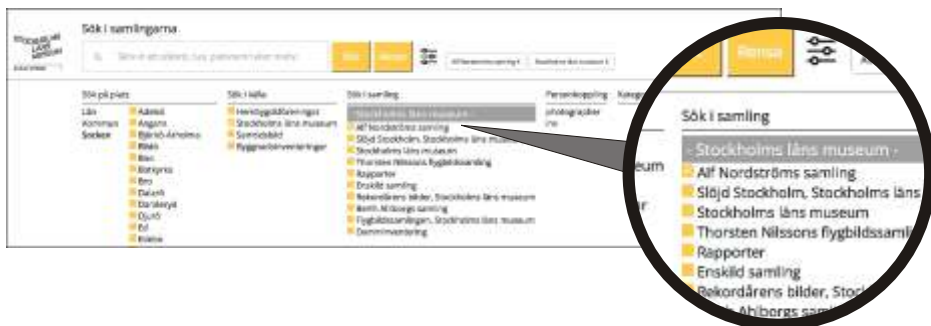
Gå till samma adress som ovan. Klicka på **Rensa** och sen på **symbolen höger om Rensa** (tre streck med cirklar på). Då får du nedanstående dialogruta.

I den dialogen kan du välja kommun eller socken. Under **Sök i källa** väljer du **Stockholms läns museum**, detta val är obligatoriskt om du ska gå vidare till **Alf Nordströms samling** under **Sök i samling**.

Från samma dialogruta kommer du åt de Upplands Väsby-bilder bilder Kjell Ehrnholm har lagt in för vår förening. Klicka för under **Sök i källa: Hembygdsföreningar** och under **Sök i samling: Upplands Väsby Hembygdsförening**.

På Länsmuseets webbplats <https://stockholmslansmuseum.se> finns mycket annat intressant!

Klas Lundkvist

I backspeglen

Svensk industrihistoria

Årets första föredrag skedde i Ladugården söndagen den 23 februari 2020. Då var det Klas Lundkvist som berättade under rubriken ”Nedslag i Svensk industrihistoria och några utblickar i Norden och Europa”. Han använde en gammaldags projektor och visade diabilder.

Det var nästan 30 personer som samlades inför föredraget. Klas hade gjort sitt urval och vi fick höra honom berätta om ett stort antal gamla bevarade industrier som fortfarande står kvar. Många av sevärdheterna kom från bruksmiljöer. Andra kom från skogsnäringen. Bilderna var fotograferade i sådana svenska orter som Ludvika, Galtström, Zinkgruvan, Mölnadal, Jonsered, Boliden och Gyttorp. Bland exemplen fanns en häftstiftsfabrik, olika transportlösningar och kolbrytning i Skåne.

Klas Lundkvist berättade också om hur man inom näringslivet värnade om sina

arbetare. Man byggde bostäder och ordnade välorganiserade samhällen, där människorna kunde bo. I många fall kom influenserna från utlandet både i form av tekniköverföring och sättet att bygga bostäder på. Till exempel är radhusen i Jonsered och Strömsbro exempel på en brittisk byggnadstyp.

Flera personer i publiken kunde intressant nog flika in sina egna erfarenheter. Efter föredraget var det kaffeservering som vanligt.

Bo Lindman

Övriga aktiviteter

Den här våren har corona-epidemin spritt sig i hela världen. Vi har alla påverkats av de införda åtgärderna på grund av pandemin. Efter onsdagen den 11 mars 2020 har därför alla föreningens aktiviteter ställts in.

Red

Inrikes pass

För mycket länge sedan var man tvungen att ha inrikes pass för resor inom Sverige. Det behövdes ända fram till 1860.

Ett litteraturtips är Anna-Brita Lövgrens bok ”Staten och folk på väg: pass i Sverige från Gustav Vasas tid till 1860”, Lund 2018.

I Uppland med Olof Thunman

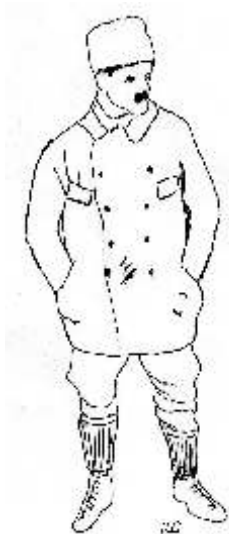

I hembygdsgården har det tidigare legat tryckta blad med Olof Thunmans ”Upplandsång”. Bladen har handskrift av Olof Thunman och längst ner står det Upplands Väsby Hembygdssförening och Carlsson Bollstanäs 1957. Vad man i föreningen har använt bladen till vet jag inte och det finns inte längre någon att fråga. Kanske sjöng man Upplands-sången vid sammankomster? Vad skulle man annars kunnat ha använt bladen till? Ingen vet.

Vi vet i alla fall vem Olof Thunman var. Thunman var konstnär och skald, forskare, kompositör och sångare – en mycket färgstark personlighet. Som poet skildrade han ständigt den uppländska naturen och hans teckningar avbildar som oftast densamma. Hans namn är på alla sätt förenat med Uppland.

Han föddes i Uppsala 1879 och levde i en tid då nationalromantiken, hembygdskärleken och folkbildningen blomstrade. Efter studentexamen studerade han nordiska språk och historia vid Uppsala universitet och gick sedan över till konstakademien, där han främst ägnade sig åt etsning. Under det tidiga 1900-talet målade han även olja och akvarell. Geografiskt kom Olof Thunmans motivvärld att täcka hela det uppländska landskapet; slätter, moränbackar, bruksmiljöer, slott, herrgårdar, gravfält, runstenar, skärgård och träd. ”Kungseken” vid Flottsund målade och tecknade han otaliga gånger i alla årstider.

Olof Thunman hade vallonskt påbrå. Moderns släkt hade varit vallonsmeder i Österby sedan 1600-talet. På faderns sida kunde Thunman räkna tysksmeder ungefär lika långt tillbaka. Många dikter har

han skrivit om ”masugnarnas män” och bruksliv och i många av sina teckningar har han skildrat bergshantering och smide.

Thunman förblev upplänning. För en tid, då han 1909 gifte sig med Carin Kuylenstierna, bytte han Uppland mot Västergötland, men makarna flyttade så småningom tillbaka till Uppland. De bodde först i ett mindre hus i trakterna av Lövstabruk och sedan livet ut i ett hus i närheten av Noors slott i Knivsta.

Olof Thunman var en vandringsman. Han ströfvade runt i bygderna och bar med sig ritblock och pennor, iklädd sin vandringsmundering; halvlång rock av grovt tyg, tjocka yllestrumpor, hatt på huvudet och stav i hand. Under trettio års tid medverkade han i Uppsala Nya Tidning med

berättelser och teckningar från sina färdvägar – alltid i den påkostade julbilagan.

Idag kanske ingen sjunger Upplands-sången så ofta. ”Vi går över daggstänkta berg” känner vi bättre till. Den visan har Olof Thunman också skrivit, första gången publicerad i Strix 1906. Rubriken var ”Gångsång” och den hade då något annorlunda text än idag.

Under sin levnad rönte Thunman viss uppskattning: redan 1902 fick han medalj av Konstakademien och Beskows stipendium. 1903 fick han kunglig medalj och pengar ur ”Särskilda fonden”. Av Upplands Regemente belönades han med en plakett och regementets förtjänstmedalj för en målning. Vid universitetet var han hedersledamot av Upplands Nation.

Olof Thunman dog 1944 och begravdes i Uppsala domkyrka 28 oktober. Två landshövdingar, universitetets rektor magnificus, regementschefen vid I8 och andra celebriteter deltog liksom mängder av ”vanligt folk”. Vid graven på Uppsala gamla kyrkogård lät Upplands Nation 1954 resa en minnessten, på vilken sista versen av Upplandsången huggits in. Stenen ramlade omkull och skadades 2010 och ersattes med en ny. Den gamla stenen flyttades till parken vid Särsta Vårdshus i Knivsta och står bredvid en staty av Olof Thunman, gjord av Eric Ståhl. Tvärs över vägen ligger Thunmansskolan och i kommunbiblioteket kan man stanna till och ta en kopp kaffe i Café Thunman eller titta på Thunman-

gilletts samlingar, som biblioteket tagit över.

Olof Thunman publicerades i ord och bild. Verkens titlar talar för sig själva: ”Pan spelar”, ”Olandssånger”, ”Från färdväg och fornbygd”, ”Mark och vindar”, ”Visor från vidd och vrå” etc. Den senaste boken om Olof Thunman utkom 2005. Den heter ”Olof Thunmans Uppland” och är skriven av Gunnar Bruswitz och Allan Ellenius och ger en bra bild av Olof Thunman och hans konstnärskap.

Inga Lisa Gustafsson

Anm. Statyn vid Särsta har hatten på, inte krimmermössa som på teckningen.

Illustrerade ordspråk och talesätt

"Ta sju par byxor på er, för världen är ond"
sa gumman till flickorna.

Mer om kubb

I förra numret av Hembygden skrev vi om matbrödet Upplandskubb och har fått respons på det av vår medlem Erik Wallin. Han skriver så här:

”Jag har läst i Hembygden om Upplandskubb och har några minnen runt kubben, som jag kan förmedla.

I slutet av 1930-talet bodde jag och min familj i Stockholm, Essinge Brogata 2. I husets källare höll bageriet ”Upplandskubben” till. Det måste ha varit ett enmansföretag för ingen annan än firmans ägare tycktes vistas i lokalerna. Varje morgon körde bagaren ut kubb, som han väl bakat under efternatten, till affärer för försäljning. Han hade en vit skåpbil med kubbens varumärke på sidan.

I huset bodde även skalden Evert Taube med familj. För att få bukt med vägglös-

Upplandskubbens gamla välkända logotyp.

Foto: Tommy Arvidson,
Upplandsmuseet

sen som fanns i lägenheten, måste man röka med cyanväte. Det röktes inte hos någon annan som bodde i huset, inte heller i bageriet. Familjen Taube flyttade strax efteråt.”

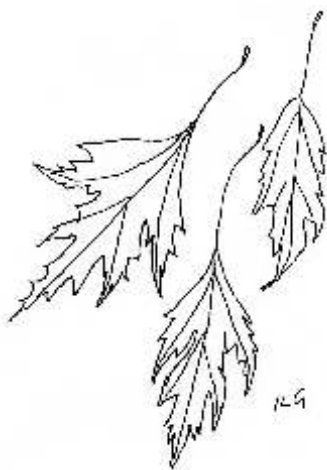
Erik Wallin, snart 91 år

En bonad

Titta, en Ornäsbjörk!

I år har jag bott femtioåttio år på Vallvägen och i fjol påpekade en medlem i hembygdsföreningen att det står en Ornäsbjörk här i närheten, just i korsningen Finspångsvägen/Genvägen. Den har jag aldrig sett eller tänkt på, så jag gick dit och tittade. Det var höst och de flesta smala, flikiga bladen hade ramlat av och bildat en gulbrun sörja på marken. Trädet hade växt sig högt och svepte alla sina smala, hängande grenar omkring sig som en schal i blåsten.

En Ornäsbjörk är ju inte vilken björk som helst, utan en märklig sak. Det kunde en äldre Väsbybo, som av en slump kom gående på Genvägen berätta, medan jag stod och glodde upp i trädets krona. ”Ornäsbjörken är det enda trädet som uppstått i Sverige. Övriga träd som finns här har ”invandrat” från olika ställen. Den

allra första Ornäsbjörken hittades i Dalarna vid gården Lilla Ornäs 1767”. Min talesman säger också att Carl von Linné, som fått sig några löv av Ornäsbjörken tillsänt, hade velat få hela plantan, men av någon anledning blev det ingenting av med det utan den blev kvar på sin plats. Efter ett hundratal år lyckades man föröka den genom ympning så att flera plantor uppstod och viss försäljning av det nya trädet började.

1985 utsågs Ornäsbjörken till Sveriges riksträd och skulle planteras i alla kommuner. Tyvärr uppstod förfalskningar i kommersen och man får fortfarande granska löven för att se vad som är vad. Den här björken vid Genvägen verkar äkta.

En annan regnig höstdag gick jag över bron nere vid stationen och minsann stod det inte en Ornäsbjörk där också, strax vid brofästet. Ingen Ornäsbjörk står någonstans utan orsak, de är planterade. Efter att länge ha undrat över just den här björkens placering, fick jag höra att förra kommunalrådet Jimmy Björk – som väl var dalkarl – hade fått den i 50-årsgåva av kommunen. Det hade funnits en skylt vid trädet från början också, men den är borta sedan länge.

Känner läsarna till några fler ställen, där det finns Ornäsbjörkar i Väsby? Berätta det i så fall för mig eller någon annan i redaktionen. Kan ni historien bakom trädet

så berätta den också. Kanske Väsby är fullt av Ornäsbjörkar, fast man, som jag, inte sett det eller skänkt det en tanke.

Mannen, som hittade den första Ornäsbjörken, blev förresten adlad. Han hette Hans Gustaf Hjort och fick adelsnamnet

Hjort av Ornäs. Om det var för att han hittade björken eller för något annat kanske någon också kan berätta.

Inga Lisa Gustafsson

Anm. Skylten är tillbaka.

Red.

Min antika kokbok

Bo Lindman skrev i Hembygden 1/2020 om kokboks-författarinnorna Kajsa Warg och Anna Maria Räckerschöld, en intressant läsning. Dels visste jag inte att båda hade varit bosatta i Upplands Väsby, dels är jag ägare till ett exemplar av den 1796 uppdaterade upplagan av Räckerschölds bok. Boken har jag fått genom arv – min farfarsfar var biblioteksman, och samlade på gamla böcker. För några år sedan frågade jag ICA-förlaget om det fanns intresse av att få boken renskriven – den ålderdomliga frakturstilen är ganska trögläst – men det blev nej. Det kommer varje dag ut ett antal kokböcker, så marknaden är egentligen övermättad.

Nu när jag ändå hade boken framme bläddrade jag lite på måfå, och noterade några lustigheter. Fisk och (fisk)soppa har genus ”hon”, medan kött och fågel benämns ”han”. Undantaget dock lever,

som är ”hon”. Man undrar hur det kan ha blivit så? Generellt görs alla rätter förstås från grunden, det är ju långt före halvfabrikatens tid, så det ville nog till att det fanns en duktig husmor i hemmet. Boken inleds med ett kapitel ”Välment råd till en hushållerska i ett rikt och förnämt kök”, närmast att likna vid en moralpredikan.

Harald Akselsson

Så här ser den ut – den gamla kokboken som är skriven av Anna Maria Räckerschöld.

Foto: Harald Akselsson

Ut i skogen med allemansrätten

I takt med att så många människor flyttade in till städer och tätorter under efterkrigstiden och där skapade sig ett annat sorts liv, blev vi alltmer ointresserade av att ge oss ut i skog och mark mer än i motions- och rekreationssyfte. Många barn vet nu inte mer om skogen än vad skolan lärt dem eller vad de sett på TV. Det skulle nog behöva ändras på. Det

finns mycket att se på, berätta om och göra i den minsta skogsdunge.

I Sverige är vi i den unika situationen att vi också kan göra det, för här gäller den uråldriga allemansrätten. I Prismas lilla uppslagsbok står i en upplaga från 1986: Allemansrätt: Friheten att i viss utsträckning färdas över eller utnyttja annans fas-

ALLEMANSRÄTTEN

MAN FÅR gå, cykla och rida och vara nästan överallt i naturen, men inte för nära boningshus.

MAN FÅR gå, cykla och rida på privata vägar.

MAN FÅR tälta en natt. För längre tid krävs markägarens tillstånd.

MAN FÅR bada, åka båt och gå i land, men inte nära boningshus.

MAN FÅR plocka blommor, bär och svamp.

MAN FÅR göra upp en liten eld, om man är försiktig och det inte råder eldningsförbud.

MAN FÅR ta nedfallna kottar och löst liggande pinnar och grenar på marken, som ved till elden.

MAN FÅR INTE hugga eller såga ner träd eller buskar och inte ta ris, grenar eller näver från levande träd och det är INTE TILLÅTET att använda vindfällan som ved.

MAN FÅR INTE plocka fridlysta blommor och växter.

ta egendom, att gå över annans mark eller plocka vilda blommor, bär eller svampar. Förklaringen gör väl inte anspråk på att vara heltäckande – det skulle inte rymmas i en uppslagsbok. Allemansrätten har i alla fall i den formen av hävd varit rådande. Själva uttrycket allemansrätt etablerades på 1940-talet, som följd av en statlig fritidsutredning när vi fick två semesterveckor. Först 1994 hamnade allemansrätten i grundlagen.

Att man ser till att elden är släckt och plockar upp sitt skräp efter sig kan tyckas självklart. Men tyvärr kan man hitta de

underligaste lämningar på de mossigaste stenarna i vilket skogsparti som helst.

Vi ska inte skräpa ner utan vara glada över att allemansrätten finns och tillåter oss att fritt vara i naturen, njuta av blommor och blad, visa små barn mossiga lekar med kottar och pinnar, visa hur djur, fåglar och insekter ser ut, plocka bär och svamp, bygga riskojor och glädjas åt frisk luft. Mången burklingonsylt kan vi tacka allemansrätten för. De borde vara fler. Ut i skogen med allemansrätten!

Inga Lisa Gustafsson

Almqvistaren

Också jag sökte den oförvissneliga blomman... en amarant och jag sjöng: "Vart skall jag gå? Vad skall jag få?"

Carl Jonas Love Almqvist,
sentens till pianostycket Amaranten
ur Fria fantasier för piano forte.

Vågrätt

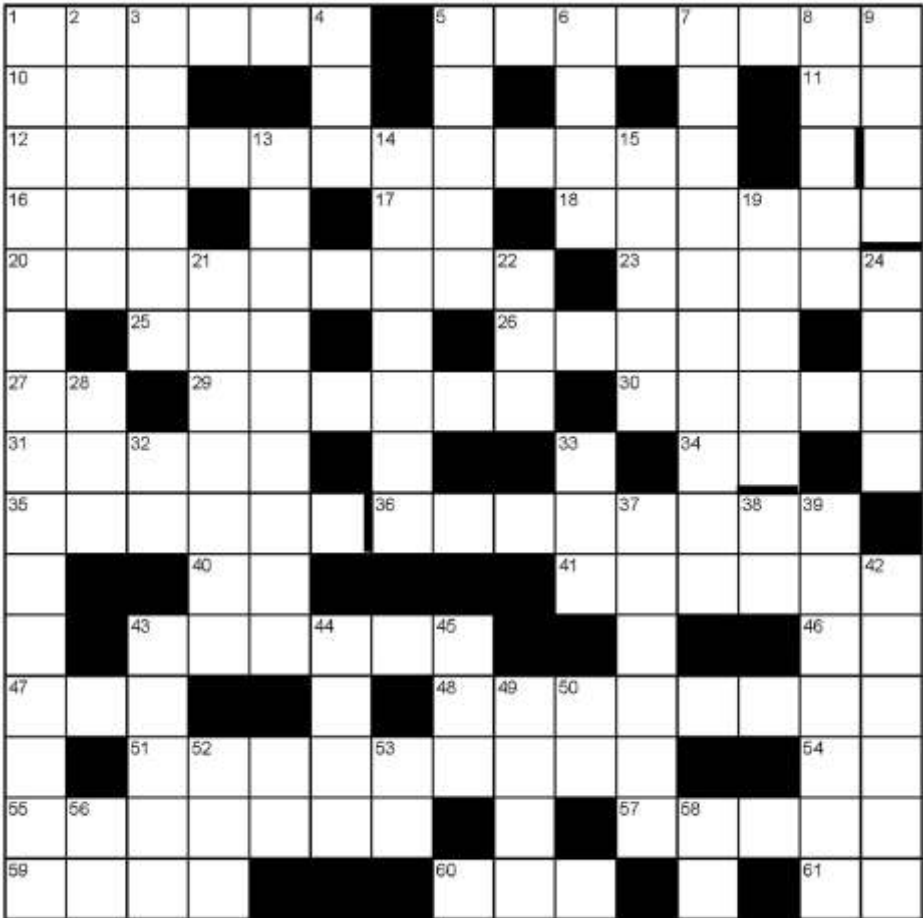
1. Där i kommunen drivs en kursgård
5. Där byggdes en sockenkyrka
10. Puré
11. Tidigare Ericsson
12. En typ av radiovågor
16. Gibbon
17. Farkost
18. Där valdes Engelbrekt till rikshövitsman
20. Regelbundet återkommande
23. Jordremsa
25. Fototyp
26. Glasfluss
27. Bäransordning
29. Angrepp
30. Är blondiner
31. Tog 9 OS-guld
34. Svordom
35. Blyhaltigt glas
36. Glåpord
40. Varuhus
41. Gjutform
43. I jämvikt
46. Kvinnoklinik
47. Steka
48. Innehåller
51. Afrikan
54. Att ha makten
55. Enhet
57. Mynt
59. Ingår i sammansättning
60. Ishål
61. Filmfigur

Lodrätt

1. Bergmanfilm
2. Gör den ibland
3. Plattform
4. Klagan
5. Kraftuttryck
6. Lag
7. Nödvändigt vid viss resa
8. Generat
9. Vaccinera
13. Är från Turkiet
14. Japansk pappersvikning
15. Byts med jämna mellanrum
19. Missljud (kallas ibland musik)
21. Kristalliserat kol
22. Sädeskärve
24. Skrev "O, Helga Natt"
28. Liten säl
32. "Skrytbil"
33. Noas äldste son
37. Inflammation
38. Latinsk förkortning av kejsare
39. Ersättare
42. Sammanslutningen
43. Huggvapen med krökt klinga
44. En tant
45. Metalltyngd
49. Används vid träkolsframställning
50. I sagan
51. -canto
52. Älv
53. Bibeldel
56. Smila
58. Ejin

Korsord 2 - 2020

Konstruktör: Lennart Hedlund

När du löst korsordet skriver du ditt namn och din adress.

Lösningen insändes senast onsdagen den 10 juni 2020 till:

Hembygden
 Box 40
 194 21 Upplands Väsby
 Märk kuvertet med "Korsord 2 - 2020"
 eller digitalt till info.uvhbf@gmail.com

Lösning till korsordet 1 - 2020

Lösa korsord är kul

Kan du hitta orden? I vårt korsord är orden ihopflätade i båda riktningarna. Men vad gör du om du lyckas lösa allt?

Då skickar du naturligtvis in din lösning!

Påminnelse om medlemsavgift

Med detta nummer följer påminnelser till dem som inte betalat årets medlemsavgift i slutet på mars 2020. Om du gjort det därefter kan du helt bortse från den här påminnelsen.

Den eventuella påminnelsen finns i form av ett inbetalningskort. I så fall är den infäst här intill.

Upplands Väsby Hembygdsförening

STYRELSE 2019-2020

Klas Lundkvist, ordförande	070-673 63 47
Ingegerd Peterson, vice ordförande	073-806 84 04
Ann-Christin Jyttner, kassör	070-753 34 33
Susanne Bergman, ledamot	590 858 84
Gunilla André, ledamot	590 338 34

Telefon

ERSÄTTARE

Berit Östman	073-667 14 92
Kjell Ehrnholm	070-330 97 87
Ulla Ekengren	076-309 15 32
Niklas Johansson	072-500 22 75
Margareta Norén	070-799 25 01

MEDLEMSBLADET HEMBYGDEN

Bo Lindman	070-716 52 43
Redaktionsgrupp, se sidan 2	

REVISORER

Ordinarie

Ove Gustafsson
Anita Bergqvist

Ersättare

Anette Ehrnholm
Ali Kashefi

VALBEREDNING

Roland Storm, sammankallande	070-729 27 60
Lars Nyström	070-821 41 90

Besök gärna vår webbplats: www.hembygd.se/upplands-vasby

Upplands Väsby
Hembygdsförening
Box 40
194 21 Upplands Väsby

E-post
info.uvhbf@gmail.com
Besöksadress
Hagvägen 2/Pukslagargatan

Plusgiro
29 81 91-8
Årsavgift (2020)
150 kr

Upplands Väsby Hembygdsförening

År 1954 bildades Upplands Väsby Hembygdsförening. I föreningen vill vi tillsammans öka kunskapen om kommunen, vårda kulturarvet och påverka det som händer just nu.

Vi som är medlemmar arbetar för att

- väcka och förstärka den djupa känslan för hembygden
- bevara den lokala historien, kulturhistoriska platser och föremål
- sprida kunskaper om hembygden och om våra traditioner till gammal och ung
- genomföra olika evenemang, gärna sådana där flera generationer kan träffas
- lämna våra synpunkter på bebyggelse- och planeringsfrågor

Under verksamhetsåret har vi ett stort antal evenemang. Vi visar och berättar om bygden och vår lokalhistoria.

Inom föreningen arbetar vi för att våra samlingar och arkiv skall bli en bra kunskapskälla. Vi samlar anteckningar, dokumentationer, böcker, fotografier och föremål.

Vi vårdar Hembygdsgården som vår naturliga mötesplats och att den skall vara en välkomnande och intressant plats att besöka.

Välkommen att kontakta oss, om du har funderingar eller frågor.
Du får gärna komma med i vår aktiva skara!

Besök gärna vår webbplats: www.hembygd.se/upplands-vasby